

W S T Ę P

«Rok 1920» zajmuje w spuściźnie pisarskiej Marszałka Józefa Piłsudskiego zupełnie szczególne miejsce. Nie tylko dlatego, że jest największym z dzieł napisanych przez Niego. Składają się na to i inne głębsze przyczyny. Główną z nich jest znaczenie historyczne okresu, który omawia i decydująca rola odegrana w nim przez Piłsudskiego. O okresie tym mówi Piłsudski: «rok 1920 pozostanie w dziejach co najmniej dwóch państw i narodów rokiem na długo pamiętnym» i dalej «Nie chcę wchodzić w dociekania czy boje toczone w tym roku swym znaczeniem nie obejmowały znacznie szerszych kręgów, niż zakreślone one były granicami obu państw, będących w sporze wojennym». Zagadnienie to szczegółowiej potraktował lord d'Abernon szef misji angielskiej wysłanej w roku 1920-tym do Polski; nazywa on bitwę warszawską, stanowiącą punkt kulminacyjny 1920-go roku — osiemnastą decydującą bitwą świata, wydając pod tym tytułem swoje wspomnienia z pobytu w Polsce. Lord d'Abernon zupełnie słusznie stwierdza, że losy Europy potoczyłyby się inaczej, gdyby nie zwycięstwo w 1920-tym roku Polski nad Rosją Sowiecką, chcącą przy pomocy bagnatów swych żołnierzy narzucić Europie komunistyczną ideologię i ustrój radziecki. Tak samo inaczej wyglądałyby dzieje Europy, gdyby takie bitwy, jak Maraton, Tours, Wiedeń lub Marna miały inny przebieg i inne wyniki. Od losów Polski zależały losy Europy, a losy Polski były w ręku Naczelnika Państwa i Naczelnego Wodza Marszałka Józefa Piłsudskiego, który zdecydował o losach wojny przez swą wolę zwycięstwa, jako Szef Państwa i przez swój geniusz wojenny jako Wódz Naczelny. To też wszelkie wypowiedzenia się Marszałka Piłsudskiego o tym okresie mają nieocenioną wartość.

«Rok 1920» powstał w czasie usunięcia się Marszałka Piłsudskiego od pracy politycznej i wojskowej. Jest to okres zaciętej walki prowadzonej w Polsce przeciwko osobie Marszałka Piłsudskiego i ideom reprezentowanym przez Niego, walki bezwzględnej i nie przebierającej w środkach. W walce tej dużą rolę odgrywała krytyka działalności Piłsudskiego jako Naczelnego Wodza. Pośrednio stał się «Rok 1920» odpowiedzią na tę krytykę.

Nie zajmując urzędowego stanowiska, nie biorąc udziału w życiu politycznym Piłsudski jedynie swym autorytetem, potęgą swych myśli i słów wywiera przemożny wpływ na polską rzeczywistość. Odbija się to w pierwszym rządzie na stosunku do ukochanego dzieła Marszałka — Wojska Polskiego. Odsunięty od bezpośredniego kierownictwa sprawami armii, nie kierując wychowaniem, wykształceniem i wyszkoleniem wojska, a w szczególności korpusu oficerskiego, czyni to pośrednio wygłaszając i publikując szereg prac i odczytów o charakterze wojskowym i o pierwszorzędnym walorach wychowawczych i dydaktycznych; są one umieszczone i omówione w tomach VI i VIII «Pism Zbiorowych»; do tego rodzaju prac tylko o znacznie szerszym zasięgu należy «Rok 1920» objęty niniejszym tomem.

W lutym 1923-go roku na kursie uzupełniającym Akademii Wojskowej (odpowiadającej polskiej Wyższej Szkole Wojennej) robotniczo-włościańskiej czerwonej armii w Moskwie wygłosił M. Tuchaczewski wykłady pod tytułem «Pochód za Wisłę». W końcu 1923-go roku wykłady te zostały ogłoszone drukiem. Autor wykładów Michał Tuchaczewski, jeden z najwybitniejszych dowódców sowieckich, był od końca kwietnia 1920 r. dowódcą t. zw. sowieckiego frontu zachodniego, t. j. dowodził grupą armij północnych, którym przypadało w udziale główne i decydujące uderzenie na Polskę. Tuchaczewski był tym dowódcą, który prowadził armie sowieckie od brzegów Dźwiny i Berezyny nad Wisłę. Pochód ten został zakończony klęską zadaną armiom sowieckim przez Piłsudskiego w bitwie warszawskiej. W swoich wykładach stara się Tuchaczewski wyjaśnić przyczyny klęski i na tle przebiegu

działań rozwija swoje poglądy teoretyczno-wojskowe, poddaje krytyce działalność polskich dowództw i wojsk i wreszcie porusza zagadnienia polityczne i społeczne. Wykłady mają ogólnie tendencję antypolską i przedstawiają kampanię w świetle nieścisłym. Rozumowania i wywody Tuchaczewskiego przedstawiają Polskę jako państwo «biało-szlacheckie» i «burżuazyjne», odbierają armii polskiej jej sławę i zmniejszają znaczenie jej zwycięstw, wreszcie stawiają zarzuty natury wojskowej Piłsudskiemu jako Naczelnemu Wodzowi, przedstawiają Go jako narzędzie «burżuazji» i «kapitału międzynarodowego» w walce z Sowietami.

Praca Tuchaczewskiego musiała wywołać odpowiedź Marszałka Piłsudskiego dla przeciwstawienia myślom i poglądom dowódcy z jeden ze stron walczących myśli i poglądów wodza z naszej strony. Ale w trakcie pracy rękopis, pomyślany jako odpowiedź na wywody Tuchaczewskiego, rozrósł się i uzyskał charakter zupełnie samoistnej pracy, przerastając pierwotne zamierzenia. Jest to zupełnie zrozumiałe jeżeli się weźmie pod uwagę, że jak mówi Piłsudski: «dzieje postawiły mnie wyżej od p. Tuchaczewskiego» i «Z tego powodu w dziedzinie najogólniejszych strategicznych działań z musu musiałem sięgnąć szerzej i obracać się w rejonach wojennej sztuki i w myślach z nią związanych w wyższym kręgu, niż to było udziałem Tuchaczewskiego». To też i «Rok 1920» obraca się w wyższych rejonach myślowych niż wykłady Tuchaczewskiego. W ten sposób powstało najobszerniejsze z dzieł pisanych Piłsudskiego, wykłady zaś Tuchaczewskiego stały się tylko punktem wyjścia dla pracy o zupełnie odrębnym charakterze, będącej bezcennym wkładem zarówno w literaturę historyczną, dotyczącą dziejów 1920 roku, jak również w dziedzinę badań teoretyczno-wojskowych.

W «Roku 1920» obala Piłsudski nie tylko fałsze Tuchaczewskiego, obala również fałsze, przekręcenia i plotki, które powstały i były rozpowszechniane w Polsce; Piłsudski nie tylko przeciwstawia się teoretycznym i strategicznym wywodom Tuchaczewskiego, ale daje swoje własne koncepcje i poglądy strategiczne poparte przykładami, nie tylko wykrywa agitacyjny charakter wywodów Tuchaczewskiego, ale daje wyraz

swojej koncepcji walki o Polskę, koncepcji samodzielnego bytu i prawa do ustroju odpowiadającego polskim warunkom geopolitycznym i gospodarczym i psychice polskiej.

Ale ta strona pracy Piłsudskiego — strona polemiczna, jest tylko jedną z cech «Roku 1920». Drugą cechą nadającą dziełu niezwykłą wartość jest jego charakter wspomnień lub raczej wyznań osobistych. System dowodzenia Piłsudskiego cechowało to, że dawał wykonawcom gotową decyzję, gotowe wskazówki i rozkazy, najczęściej bez omówienia elementów decyzji ani też rozumowania, na których decyzja została oparta; stąd wynikał znany fakt zaskakiwania decyzją nie tylko przeciwników, nie tylko ogółu, ale nawet najbliższych pomocników i współpracowników. W «Roku 1920» odsłania nam Piłsudski z bezwzględną szczerością jaką ciężka praca umysłu i woli kryje się poza krótkimi, jasnymi słowami decyzji, jaką mękę i trud musi przeżywać wódz, jak często splot najróżnorodniejszych trudności, przeciwieństw i niepewności obciąża każdą myśl; nie ukrywa przy tym Piłsudski nawet momentów słabości, momentów załamania, momentów walki wewnętrznej. Ustępy pracy dotyczące tych spraw ukazują ducha i odsłaniają nam rąbek tajemnicy geniuszu Piłsudskiego.

Dalszą cechą «Roku 1920» — to rozumowania ogólne, w których Piłsudski daje wyraz swej głębokiej wiedzy wojskowej zarówno teoretycznej jak i historycznej. Jego rozumowania o strategii mas, o ugrupowaniu taranowym, głęboka analiza wojny okopowej są rozważaniami, które w znacznym stopniu wzbogacają dorobek naukowy.

Wreszcie Piłsudski jak zawsze potrafi z «Roku 1920» zrobić dzieło o ogromnych walorach wychowawczych nie tylko dla wojska, ale również dla szerokiego ogółu.

«Rok 1920» został napisany przez Piłsudskiego w miesiącach od kwietnia do czerwca 1924 roku. Materiały historyczne oraz zestawienia stanów liczebnych przygotowywał i dostarczał Marszałkowi Piłsudskiemu ówczesny Szef Biura Historycznego Sztabu Głównego gen. bryg. Julian Stachiewicz.

Rozdziały od I do IX dyktował Marszałek Piłsudski swej Małżonce, rozdział X gen. Julianowi Stachiewiczowi, a czę-

ściowo rękopis był pisany osobiście. Odpis maszynowy powstałego tą drogą manuskryptu przechodził jeszcze raz przez ręce Piłsudskiego, który robił na nim już tylko nieznaczne poprawki stylistyczne i rzeczowe. Szkice do pracy zostały wykonane w Biurze Historycznym.

Jak w stosunku do całej pracy, wykłady Tuchaczewskiego były jedynie punktem wyjścia, tak w układzie książki Marszałek Piłsudski, mimo częściowego skrępowania konstrukcją wykładów Tuchaczewskiego, przyjął swój własny układ materiału. W «Roku 1920» rozdziały są jedynie numerowane bez podania zawartej w nich treści.

W ogólnych zarysach treść poszczególnych rozdziałów przedstawia się następująco:

Krótką przedmowa wyjaśnia stosunek Marszałka Piłsudskiego do książki Tuchaczewskiego i jego metody pracy oraz omawia ogólne znaczenie rozważań pisanych przez wodzów stron walczących.

W rozdziale I-szym rozprawia się Piłsudski z argumentacją Tuchaczewskiego o stosunku sił wojsk walczących; ten ostatni bowiem wysuwa najłatwiejszy a w świetle późniejszych badań nieścisły argument o przewadze sił polskich jako jednej z głównych przyczyn porażki własnej pod Warszawą.

Rozdział II-gi poświęcony jest polemice z oceną Tuchaczewskiego znaczenia północno-wschodniego teatru działań wojennych i z jego poglądami na rozkład strategiczny sił po stronie polskiej.

Rozdziały III i IV-ty omawiają przebieg i wyniki t. zw. operacji majowej Tuchaczewskiego (ofensywa rozpoczęta dnia 14 maja), działania konnej armii Budiennego, dalsze przygotowania Tuchaczewskiego do drugiej decydującej ofensywy oraz przedstawiają plany operacyjne Piłsudskiego w okresie maj—czerwiec 1920 r.

Rozdział V-ty analizuje szczegółowo plan, przebieg i rezultaty bitwy nad rzeką Autą z dnia 4 i 5 lipca, w której zostały przełamane polskie stanowiska obronne nad Dźwiną i Berezyną, zaś rozdział VI-ty przeprowadza podobną analizę w stosunku do drugiej bitwy, która zdecydowała o stałym dalszym

zagrożeniu lewego, północnego skrzydła wojsk polskich, bitwy stoczonej w rejonie Wilna 11—14 lipca.

Dalszy ciąg ofensywy Tuchaczewskiego, dalsze działania armii konnej Budiennego oraz plany Piłsudskiego przeciwstawienia się działaniom ofensywnym sowieckim przez zwrot zaczepny z obszaru Brześć—Kowel stanowią treść rozdziału VII.

Bitwa warszawska została omówiona w rozdziale VIII-ym. Jest to wprawdzie najdłuższy rozdział książki, nie zdołał jednak Piłsudski wyczerpać tego obszernego tematu; są dane, że miał zamiar poświęcić temu zagadnieniu odrębną, szczegółową pracę.

W rozdziale IX-tym rozprawia się Piłsudski z atakami Tuchaczewskiego na Polskę i na Niego, wreszcie rozdział X-ty poświęcony jest rozważaniom ogólnym i strategicznym. Należy zaznaczyć, że szereg wywodów natury ogólnej oraz strategicznych jest rozrzucony również w innych częściach dzieła np. krytyka ugrupowania kordonowego została poruszona w rozdziale II-im, analiza wojny okopowej w rozdziale V-tym i t. p.

Pierwsze wydanie «Roku 1920» ukazało się na jesieni roku 1924 p. t. «Rok 1920-ty». Z powodu pracy M. Tuchaczewskiego: «Pochód za Wisłę». Warszawa 1924. Nakładem Towarzystwa Wydawniczego «Ignis» (E. Wende i S-ka), str. 4 nlb.—224 — załącznik o stronicach 16—8 szkiców. Do «Roku 1920» wszedł przekład książki Tuchaczewskiego, wykonany przez mjr. dypl. Antoniego Bogusławskiego p. t. «Pochód za Wisłę». Wykłady wygłoszone na kursie uzupełniającym Akademii Wojskowej R. K. K. A. w Moskwie, 7—10 lutego 1923 roku.

Drugie wydanie pod tym samym tytułem zostało wydrukowane w roku 1927 nakładem Instytutu Badania Najnowszej Historii Polskiej w Warszawie. Drugie wydanie poza poprawkami błędów drukarskich oraz jedną nieistotną poprawką rzeczową niczym nie różniło się od wydania pierwszego, natomiast zostało uzupełnione przedmową do drugiego wydania napisaną przez Piłsudskiego oraz przypisami opracowanymi pod redakcją gen. bryg. Juliana Stachewicza przez mjr. dypl.

Edwarda Perkowicza i mjr. Józefa Moszczeńskiego (str. VII + 378 + 10 szkiców).

Trzecie wydanie «Roku 1920» ukazało się jako tom VII-my wydawnictwa p. t. «Józef Piłsudski. Pisma-Mowy-Rozkazy». Wydanie zbiorowe prac dotychczas drukiem ogłoszonych. Instytut Badania Najnowszej Historii Polski — Warszawa 1931 r., str 332 — VI — 8 szkiców. Wydanie to zostało dokonane bez żadnych zmian z wydania drugiego z opuszczeniem przedmowy do drugiego wydania i przypisów.

Wydanie niniejsze tworzące tom VII-my «Pism Zbiorowych» jest przedrukiem wydania trzeciego. Jedynie w stosunku do szkiców została przeprowadzona korekta nazw geograficznych, ujednostajniono nomenklaturę oddziałów i wykonano korektę techniczną; poprawki te w niczym nie naruszają pierwotnej zatwierdzonej przez Piłsudskiego formy i charakteru szkiców, udoskonalają jedynie technikę wykonania.

Podobnie jak w wydaniu trzecim «Rok 1920» ukazuje się bez przypisów. W tej mierze decyzja wydawców jest oparta na tym, że szczegółowe studium «Roku 1920» wymaga od czytelnika pewnego przygotowania teoretyczno-wojskowego oraz znajomości przebiegu ostatniej wojny polsko-rosyjskiej. Przypisy nie mogą zastąpić tego przygotowania. Niezależnie od tego dzięki jasności i precyzji myśli Piłsudskiego czytanie dzieła, bez wgłębiania się w zagadnienia strategiczne i historyczne, jest dostępne dla każdego. Przypisy do wydania drugiego ujęte były pod wąskim kątem widzenia zestawienia sowieckiej literatury historycznej, są poza tym przestarzałe, nie mogły więc być w ogóle brane pod uwagę.

Przedmowa do drugiego wydania, jako napisana przez Piłsudskiego w 1927 r. wejdzie w skład tomu IX «Pism Zbiorowych».

«Rok 1920» został przetłumaczony na szereg obcych języków. Tłumaczenia podaję w kolejności ich ukazywania się:

W języku rosyjskim: J. Piłsudskij. 1920 god. Pieriewod Pietrusiewicza. Priedisłowije Triandafiłowa, S 8 schemami, Wojennyj Wiestnik, Moskwa 1926, str. 171—8 szkiców.

W języku francuskim: Joseph Piłsudski, L'année 1920, Edition complète avec le texte de l'ouvrage de M. Toukhatchewski «La marche au-delà de la Vistule» et les notes critiques du Bureau Historique Militaire de Varsovie, traduit du polonais par le Lt colonel B-té Ch. Jèze, de l'armée française, et le Comendant J. A. Teslar, de l'armée polonaise». Paris, la Renaissance du Livre, 1929, str. VIII — 335 — 11 szkiców.

W języku węgierskim: Piłsudski József, 1920, Válasz M. Tuchaczewski «A Wisztulai Hadjárat», Cimü hadtörténelmi tanulmányára. Lengyel eredetiből fordította Lipcsei — Steiner Mihály, Budapest 1934, str. 231 — 8 szkiców.

W języku niemieckim: Josef Piłsudski. Erinnerungen und Dokumente. Von Josef Piłsudski, dem Ersten Marshall von Polen, persönlich autorisirte deutsche Gesamtausgabe. Ausgewählt, bearbeitet und redigiert von Major dr. Waclaw Lipiński vom Militärhistorischen Büro in Warschau und Generalkonsul J. P. Kaczkowski. Mit einem Geleitwort von Ministerpräsident General Hermann Göring. Band II. Vorwort von Reichskriegsminister und Oberfehlshaber der Wehrmacht Generaloberst von Blomberg. Das Jahr 1920. Mit einem Portrait, einem Faksimile, 18 Skizzen u. 8 mehrfarbigen Tafeln. Essener Verlagsanstalt Essen. Aus dem Polnischen übertragen von Rittmeister in poln. Generalstab K. Riedl. 1935, str. XVI — 322 — 8 szkiców.

Józef Moszczeński.
